

Peter Emil Kaland

Klara, Mandus og jeg

Hvordan et tilfeldig møte ble sentralt for vår kunnskap om kystbøndene
i lymgheilandskapet.

Særtrykk av

VEST VED VARDETANGEN II
AUSTRHEIM KYST- OG SOGELAG

2015

ISBN 987-82-7129-330-7

Klara, Mandus - og jeg

Av Peter Emil Kaland

Hvordan et tilfeldig møte ble sentralt for vår kunnskap om kystbøndene i lyngheilandskapet.

Det er nå snart 50 år siden jeg som ung botanikkstudent første gang møtte søskenparet Klara (1901-1974) og Mandus (1889-1977) Fondenæs. De drev den gang et lite gardsbruk på Fønnes i Austrheim kommune på gamlemåten. Lite visste jeg da at disse to menneskene kom til å forme mitt liv som forsker. De ga meg interessen for kystlyngheienes landskapshistorie og om dagliglivet til fiskerbøndene. Dette førte til et stort tverrfaglig forskningsprosjekt om det åpne kystlandskapet og kystbøndene i Nordhordland (Lindåsprosjektet 1971-76), til opprettelsen av Lyngheisenteret på Lygra (2000) og til at regjeringen i 2015 ga de norske kystlyngheiene status som utvalgt landskapstype.

Kunnskapen som Klara og Mandus ga meg har inspirert mange forskere ved kystuniversitetene og i den norske miljøforvaltningen. De norske kystlyngheiene utgjør den nordligste delen av det store Europeiske lyngheilandskapet som strekker seg fra Portugal til Lofoten. Ved fagartikler og gjennom organisasjonen "*European Heathland Network*" har kunnskapen om de norske kystlyngheiene blitt et viktig faglig bidrag til hele det europeiske lyngheilandskapet. Her følger historien om hvordan jeg opplevde møtet med Klara og Mandus, og hva det førte til.

Den vakre Lurefjorden skiller seg fra de fleste norske fjorder ved de trange innløpene til fjordbassenget fra kystfarvannet omkring. De sterke tidevannsstrømmene i sundene inn til fjorden har alltid hatt et yrende liv av fisk, sjøpattedyr og fugl. Arkeologen Egil Bakka gjorde i 1950- og 60-årene registreringer og utgravninger av store steinalderboplasser langs strendene av Fosnstraumen, Kilstraumen og Fønnesstraumen. Han viste at her har det vært tett bosetning gjennom 5000 år i eldre steinalder og fram til at jordbruket førte til endring av bosettingsmønsteret. Som ung student deltok jeg på Bakkas arkeologiske utgravninger, og da jeg startet på min botaniske hovedfagsoppgave i 1967 ble det en vegetasjonshistorisk oppfølging av hans planlagte undersøkelser på Fønnes i Austrheim. Her fikk jeg bo i Bakkas enkle arbeidshytte, *Musebu*, som lå like i strandkanten og tett ved en stor steinalderboplass ved Fønnesstraumen.

Lyngheiene dominerte den gang utmarksområdene i hele Austrheim kommune. På Fønnes ble utmarka utskiftet i 1879, og *Musebu* lå like ved grensegjerdet mellom to bruk. Som botaniker la jeg merke til at lyngheivegetasjonen var forskjellig på hver side av gjerdet. På marka rundt *Musebu* var lyngen blitt grov og storvokst, mens den på den andre siden var lav med mange vegetasjonsflater som tydelig viste at lyngen var skåret over. Dette pirret min nysgjerrighet og jeg fikk vite at eieren av lyngmarka het Mandus Fondenæs og at han drev gardsbruket sammen med sin søster Klara. Jeg ble også fortalt at Klara og Mandus ble sett på som "bygdeoriginaler". De levde og drev garden på gamlemåten og ville ikke følge med utviklingen. Da jeg tok kontakt med Mandus var han vennlig, men det var tydelig at han ikke helt hadde tro på en student med bergensdialekt.

Mandus hadde to kyr og en kvige, en liten flokk sauer og en hest på garden. Hesten ble sluppet ut i utmarka når dagens arbeid var over. Den ble veldig nysgjerrig på arbeidet mitt med å grave sjakter og studere lagfølgen i myrene. Etter hvert begynte jeg å gi hesten brød og sukkerbiter og vi ble gode venner. Da Mandus oppdaget at hesten og jeg kom godt overens fikk også vi god kontakt, og han forsto snart at jeg var oppriktig interessert i hvordan han drev gardsbruket. Han og Klara tok seg av meg, og tålmodig førte de meg inn i driften av garden og i sitt verdisyn. Gjennom 9 års samarbeid vokste det fram et varmt vennskap mellom oss.

Klara, Mandus og jeg tar pause under filmopptakene av lyngslåtten. Foto Haakon Sandberg.

Jeg lærte å kjenne Klara og Mandus som gode og intelligente mennesker som bevisst hadde bestemt seg for fortsatt å leve slik det var vanlig i deres barndom ved århundreskiftet med kombinasjon av jordbruk og fiske. Mandus var i tillegg en dyktig snekker og produserte bl.a. kjerrehjul på sine yngre dager. De mente at roen ved å leve i kontakt med det naturen ga av fisk og jordbruksprodukter var langt å foretrekke framfor det jaget som det moderne samfunnet har ført til. De hadde ingen livsarvinger og følte seg derfor ikke tvunget til å følge nåtidens krav. Derfor hadde de ikke elektrisk strøm, telefon, radio eller TV, og de hevet heller ikke pensjonen. De var stolte bønder som ikke følte seg fattige, men levde nøysomt og byttet jordbruksprodukter på butikken med handelsvarer som de trengte. Klara og Mandus ga meg en autentisk innsikt i fiskerbøndenes tankesett og verdisyn som gjorde et dypt inntrykk. De hadde tatt en veloverveid beslutning, og hadde mot til å stå for sitt valg i forhold til lokalsamfunnet som hadde problemer med å forstå deres livsførsel i en moderne tid.

Selv om de levde nøkternt med almanakken og Bibelen som daglig lesestoff, fikk de gjennom søsteren Sofia Wigfusson (1895-1980) informasjon om det moderne livet i Oslo. Sofia var enke og bodde på Lambertseter, men hvert år fra april til oktober bosatte hun seg på Fonnes sammen med Klara og Mandus, og hjalp til på garden. Sofia abonnerte på Aftenposten og den ble grundig lest. Også hennes datter Kristbjørg Wigfusson (1921-1994) kom jevnlig på besøk. Dette endret ikke på Klara og Mandus sin overbevisning om sitt levesett. Jeg husker svært godt første gangen Mandus skulle lære meg å svi lyng en dag i april 1968. Som bygutt hadde foreldrene mine gitt klar beskjed om at man ikke leker med ild ute i naturen. Det kunne bli stor brann og da kom både brannbil og politi! Jeg var ganske nervøs da Mandus klokken 10 om morgenen fant fram parafin, en fille som han festet på en streng og en jernrive. Med dette utstyret gikk vi ut i lyngmarka. Været var fint med laber bris fra nord, og Mandus fortalte at nå hadde det vært tre døgn med nordavind som hadde tørket opp lyngen, men at

Lyngsviing 1968. Mandus hadde full kontroll over styringen av brannen, til tross for at hans eneste redskap var en jernrive. Foto Peter Emil Kaland.

jordbunnen fortsatt var våt slik at den ikke ville brenne. Han tente opp med parafinfillen og ganske raskt ble det en kraftig brann. Mandus var helt avslappet og forklarte hvordan man kunne avgrense ilden, slik at brannområdet ikke ble for stort. Men da han klokken 12 sa: "No må vi heim for å eta" mens det fortsatt brente friskt med høye flammer, ble jeg ganske urolig. Middagsmaten var god og deretter var det middagshvilen. Litt før klokken 2 var vi igjen ute på brannstedet. Vinden hadde ført ilden ned til sjøen hvor den hadde slukket av seg selv. Dette visste selvsagt Mandus. Jeg lærte fort at Mandus hadde full kontroll over lyngsviing, en kunnskap som ble overført fra generasjon til generasjon. Det var veldig flaut dersom en ikke kunne holde styr på brannen slik at det ble nødvendig å tilkalle naboene for å få hjelp. Villbranner ble husket i årtier og heftet ved "synderen". På slutten av 60-tallet var det fortsatt et aktivt "lyngsviingsmiljø" i Nordhordland, og hvert år i mars og april var det stadig røykskyer å se fra lyngsviing, uten at brannene kom ut av kontroll. Mandus tok meg på rundturer i lyngmarka og viste hvordan han vurderte hvilke områder av lyngmarka som burde svies, og om hvordan man kunne utnytte terrenget til å stoppe brannen på en trygg måte. Lyngmarka til Mandus var som en mosaikk av lyngvegetasjon i alle

Oversikt over en del av lyngmarka til Klara og Mandus mai 1971. Lyngmarka bak torvhuset midt i bildet er en mosaikk av områder med brunfarget lyngvegetasjon og lysegrønn grasvegetasjon. Lyngen var vinterbeitet og graset sommerbeitet for sauene. Furutrærne til høyre i bildet ble sådd av Mandus i 1907, men lyngsviing og beite av sau, hest og kyr forhindret at furutrærne klarte å spre seg. Foto Peter Emil Kaland.

aldersstadier. De nysvidde områdene var grasdominerte og ga sommerfôret til sauene. De eldre områdene var lyngdominerte og ga vinterfôret. Han viste meg også et lite skogholt med furutrær som sto midt i lyngmarka. Trærne sådde han i 1907 da han hadde hørt at skogplanting var et godt tiltak. Mandus likte trærne fordi de ga ly for

sauene når det var dårlig vær og skygge når det var varmt, men å plante til utmarka med trær var helt utenkelig.

Klara og Mandus hadde ikke nok grasfôr til kyrne som sto inne om vinteren. Om våren slo de lyng som ekstrafôr, og lyngslåttområdet var like ved Musebu. Da de var barn, ble det slått lyng også om høsten etter at håslåtten var unnagjort. Lyngen ble slått med stutturv og ble båret hjem i tau på ryggen eller i kipe. Lyngen ble lagt på stålet i løen og dekket til så den ikke skulle tørke ut. Mens graset skulle være tørt måtte røsslyngen holdes fuktig. På 1960-tallet ble det bare slått lyng om våren når det var behov for det i vårknipa, og da jeg kom til Fønnes var det bare Klara og Mandus som fortsatt brukte lyng som tilleggsfôr.

Da hovedfagseksamen var overstått i 1970, undersøkte jeg på universitetet hva som var skrevet om kystlyngheiene og kystbefolkningen på Vestlandet. Jeg oppdaget at det var sørgelig lite og i tillegg ganske negative beskrivelser om små gardsbruk og fattigdom i et skogløst landskap ut mot havet. Dette ville jeg gjøre noe med fordi beskrivelsene stemte ikke med det jeg hadde lært og opplevd hos Klara og Mandus. Jeg formulerte derfor en søknad om et tverrfaglig forskningsprosjekt som jeg ønsket å sende til Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd (NAVF). Min professor Knut Fægri leste søknaden, og han tente på idéen: *"Dette er en utmerket søknad, Peter Emil, men du er for ung til å lede et så omfattende prosjekt"*. Han innkalte til et møte hvor det ble bestemt at den 10 år eldre universitetslektor Arnfinn Skogen skulle sende inn søknaden på vegne av Botanisk Museum. Til vår store glede ble søknaden godtatt og fra 1971-1976 investerte NAVF ca. 4 mill. kr. for å gjennomføre Lindåsprosjektet. I tillegg ga også Universitetet i Bergen ressurser. Dette var en betydelig forskningsbevilgning for et miljøprosjekt på 1970-tallet. Skogen ledet prosjektet i startfasen, og deretter overtok jeg ansvaret. Lindåsprosjektet ble en stor faglig og organisatorisk utfordring. Målsettingen med prosjektet var en historisk utvikling av landskap og lokalsamfunn i kommunene Lindås og Austrheim fra eldre steinalder fram til 1970-tallet sett fra mange faglige synsvinkler. Vi ville klarlegge hvordan det skogløse landskapet var blitt til og opprettholdt i et samspill mellom naturgrunnet og menneskelig aktivitet. Vi ville kartlegge naturressursene, vise hvordan disse hadde vært utnyttet gjennom tidene, og undersøke hvilke økonomiske og sosiale systemer de hadde gått inn i. Vi håpet at den kunnskapen som framkom, kunne bli utnyttet i den framtidige ressursplanleggingen i de vestnorske kystområdene.

Den store industriutbyggingen på Mongstad ble igangsatt samtidig som vi arbeidet med søknaden, og det ble besluttet at det ville være verdifullt å undersøke hvilke virkninger storindustrien ville få for naturmiljøet og samfunnsforholdene i området. Vi hadde med andre ord en enestående mulighet til å kombinere to interessante samfunnsviktige forskningsområder.

Fag	Forskningsemne	Stipendiat NAVF	Universitetsstipendiat	Universitetsforsker deltid	Hovedfagsstudent
Det historisk filosofiske fakultet					
Arkeologi	Bosetningshistoriske undersøkelser i forhistorisk tid			1	
Historie	Økonomisk historie fra senmiddelalder til omkring 1900 Historisk demografi ca. 1660-1975	1			1
Etnologi	Arbeidsliv og økonomi fra slutten av 1800-tallet fram til omkring 1950. Registreringer av bosetningsstrukturer, bygninger og anlegg	1	1	1	
Det samfunnsvitenskapelige fakultet					
Kulturgeografi	Arealanvendelse og driftsformer i jordbruket med særlig vekt på utviklingen etter krigen	1			
Sosiologi	Sosial endring i etterkrigstiden og sannsynlig utvikling framover	1			1
Det matematisk naturvitenskapelige fakultet					
Klimatologi	Lokal- og mikrometeorologiske undersøkelser. Nedbørkjemi	1			
Kvartærgologi	Isavsmelting, Jordartskartlegging, Maringeologi	1			
Vegetasjonshistorie	Kulturlandskapets vegetasjonsutvikling		1		
Vegetasjonsøkologi	Lyngheienes økologi og primærproduksjon. Vegetasjonskartlegging, Floraen i Austrheim og Lindås. Vegetasjons i myr og våtmark			2	1
Mikrobiologi	Mikrobiell nedbrytning i lyngtorv			1	
Fytoplankton	Primærproduksjonen i Lindåspollene Mikroalgevegetasjonen i ferskvann	1		1	
Zoologi	Lyngheiens evertebratfauna			1	
	SUM	7	1	7	4

Oversikt over fagområder og deltakere i Lindåsprosjektet. I tillegg deltok 2 forskere fra Norges Landbrukshøgskole og en gruppe studenter fra den nyopprettete Bergen Arkitekthøgskole.

Lindåsprosjektet ble det største tverrvitenskapelige miljøprosjekt Universitetet i Bergen hittil hadde igangsatt med 20 forskere og studenter fra 12 fag og 3 fakulteter. Arkeologene gjennomførte utgravninger av ødegarden på Lurekalven ved Lygra som bl.a. ga data om bygningene og størrelsen av åkerareal, slåtteland og utmark i middelalderen. Historikerne undersøkte bosetnings- og befolkningsutvikling, jordbruksproduksjon og varebytte fra middelalderen til nåtid. Jordbruksgeografiske og etnologiske undersøkelser dokumenterte driftsformene både i innmarks- og utmarksområdene, og

utviklingen av arbeidsmarkedet fra primærnæringer til lønnsarbeid.

Fylkeskonservatoren

organiserte registreringer av tradisjonelle bygninger. Vegetasjonshistorikeren dokumenterte at de åpne kystlyngheiene var skapt av kystbøndene og at de brukte 3000 år på å avskoge landskapet. Botanikerne, zoologen og mikrobiologen gjennomførte omfattende økologiske undersøkelser av lyngheiene og andre vegetasjonstyper i området.

Sosiologen var opptatt av Mongstadutbyggingen og dets innvirkning på lokalsamfunnet. Klimatologen målte klimadata og nedbørforurensinger fra 10 nye metrologiske stasjoner i Nordhordland og Ytre Sogn. Dette dokumenterte nedbørforurensingsnivået før Mongstadindustrien ble satt i drift.

Mandus ble et viktig intervjuobjekt, og bl.a. fikk vi dokumentert arbeidet med lyngsviing og lyngslått gjennom filmen *"Lyngheiene – et kulturlandskap som forsvinner"* (1974). Mandus hadde aldri vært på kino, og han enset ikke kameraet som filmet arbeidet. Klara hadde derimot vært på kinobesøk i Bergen flere ganger. Mens filmfotografen filmet Mandus da han la seg i sengen for middagshvilen, klukklo hun ute på kjøkkenet. I ettertid er det blitt klart at filmdokumentasjonen av lyngslåtten med Klara og Mandus er det eneste autentiske filmopptaket av dette arbeidet i Europa, til tross for at millioner av kystbønder fra Portugal til Lofoten har gjort dette arbeidet gjennom mer enn 1000 år. Årsaken er at lyngslåtten gikk ut av bruk allerede tidlig på 1900-tallet i de fleste områdene før filmdokumentasjon ble tatt i bruk. På kontinentet var i tillegg den levende tradisjonen om lyngslåtten gått ut, mens alle eldre bønder var

tradisjonsbærere i kyst-Norge. Da filmen ble vist på tilstillinger i Austrheim og på NRK TV, ble lokalbefolkningen så stolte over Klara og Mandus at Mandus ble tildelt Austrheim kommunes kulturpris!

Klara holder på å fylle kipan med lyng. Området hvor lyngslåtten pågikk var steinfritt fordi under lyngvegetasjonen lå kulturlagene til en stor steinalderboplass. Pollenanalytiske undersøkelser dokumenterte at lyngslåtten hadde pågått på det samme området i mer enn 1000 år. I bakgrunnen er Egil Bakka's arbeidshytte Musebu. Foto Peter Emil Kaland.

Lindåsprosjektet satte for første gang i Norge kystlandskapet og lokalbefolkningens utnyttelse av ressursene på land og i havet inn i en helhetlig sammenheng. Forskningen viste at det åpne kystlandskapet i Nordhordland ble utnyttet på lignende måte som lyngheiene lenger syd og vest i Europa. Felles for hele dette området er at Golfstrømmen gir et mildt vinterklima som gjør at egnete husdyrraser kunne beite ute hele vinteren. Den vintergrønne lyngen var det viktigste vinterfôret for husdyrene i tillegg til tang og tare. Derved slapp bøndene å sanke så mye grasfôr, og bøndene kunne ha en ganske stor buskap uten å bekymre seg for å holde hus til alle dyrene gjennom vinteren. Mennene brukte en stor del av året på fiske, både heimefiske eller deltakelse på sild- og annet sesongfiske. I disse periodene var det kvinnene som styrte garden. Kombinasjonen av jordbruk og fiske ga høy sikkerhet for at familien fikk nok mat hver dag, og utnyttingen av sjøressursene gjorde det mulig å klare seg på små gardsbruk. Kystområdene kunne derved ha en høy befolkningstetthet.

Lindåsprosjektet ga mange avhandlinger og akademiske karrierer for prosjektdeltakerne, men det var viktig for oss å gi noe tilbake til befolkningen i Nordhordland.

Arkitekturstudenten Arne Ingvaldsen gjorde her en stor innsats. Han ble så opptatt av

Lindåsprosjektet at han tok sin diplomoppgave ved Norges tekniske høyskole om et Lyngheimuseum på Verås i Lindås. Han publiserte i 1978 artikkelen *"Museum for a Heath Culture, Norway: a proposal"* i UNESCO-tidsskriftet MUSEUM, og artikkelen vakte internasjonal oppsikt. I 1979 ble artikkelen oversatt til norsk og publisert i MUSEUMSNYTT. På lederplass skrev redaktøren at det er en landsoppgave å få etablert et museum for kystens landskap. Til tross for støtte både fra fagmiljøene og på lokalt politisk hold ble det ikke mulig å realisere planen på kort sikt.

I 1989 startet kulturavdelingen ved Hordaland fylkeskommune PROSJEKT VESTKYST med faglig støtte fra Universitetet i Bergen og med finansiell støtte fra bl.a. Kommunaldepartementet. Her sørget fylkeskonservator Nils Georg Brekke for at det ble avsatt midler til et forprosjekt om etablering av et lyngheisenter. En arbeidsgruppe bestående av ordføreren i Lindås, Jostein Vike, Nils Georg Brekke, Sigrid og Peter Emil Kaland tok fatt på oppgaven. Etter en 10 år lang prosess ble Lyngheisenteret på Lygra åpnet av Dronning Sonja i juni 2000.

*Lyngheisenteret på Lygra omfatter de 5 gardsbrukene på Ytre Lygra og øya Lurekalven.
Foto Peter Emil Kaland.*

I løpet av disse årene ble landskapet restaurert i nært samarbeid med de fem grunneierne. Utmarksområdet som holdt på å gro igjen med einer og krattskog var blitt ryddet. Lyngsviingen ble tatt opp igjen for å oppnå den landskapsmosaikken slik Mandus og de eldre grunneierne på Lygra tradisjonelt drev utmarksdriften. Ny husdyrbesetning ble kjøpt inn, og ved åpningen i 2000 ble utmarkene beitet av 140 villsau, 20 spelsau, 6 raudkoller og 12 NRF-kviger. 25 gårdsbygninger var blitt restaurert på sine opprinnelige plasser i landskapet, ca. 1,5 km steingjerder var gjenoppbygd, og ca. 4 km med gangstier for publikum var anlagt. I tillegg ble det bygget en informasjonsbygning med matstove, klasserom, auditorium og utstillinger. Til sammen kostet prosjektet 56 millioner kroner pluss at Universitetet i Bergen ga meg permisjon i fire år som faglig leder av utbyggingen.

Ved planleggingen var vi bevisste på at Lyngheisenteret ikke skulle bli et lokalmuseum eller reduseres til en kafé i utmarka. Vi ville se kystlandskapet i Nordhordland i et europeisk perspektiv, og få fram de spesielle kvalitetene med det norske kulturlandskapet. Gjennom flere år hadde vi samarbeidet med organisasjonen "European Heathland Network" som samler fagekspertisen i Europa, og vi deltok på ekskursjoner som organisasjonen hvert annet år organiserer til lyngheilandskap omkring i Europa. Det ble tydelig at mens vi i Norge fortsatt har en levende tradisjon om bruken av lyngheilandskapet som del av matproduksjonen, var denne levende kunnskapen i stor grad gått tapt når vi kom sørover på kontinentet. På den annen side hadde lyngheilandskapet på kontinentet høy status blant folk flest i motsetning til i Norge. Landskapet ble oppfattet som svært verdifull verneverdig natur, der nesten alle lyngheiområdene sør for Norge var vernet. De berømte lyngheiområdene som bl.a. Lüneburger Heide i Tyskland blir hvert år besøkt av flere millioner mennesker som elsker det åpne "uberørte" landskapet. Disse store lyngheiområdene drives ikke av bønder, men av teknikere som er ansatt i statlige eller private organisasjoner. De har tilpasset driften til det turistene liker å oppleve, der matproduksjon ikke lenger er en viktig attraksjon.

Denne oppfatningen viste oss at Norge kunne fortelle en annen og opphavelig historie om lyngheilandskapet til Europa: Lyngheilandskapet har gjennom flere tusen år vært et resultat av menneskenes matproduksjon slik at så mange mennesker som mulig kunne overleve. Landskapets utforming er en konsekvens av dette arbeidet. Vi besluttet derfor at Lyngheisenteret skulle drive landskapet så tradisjonstro som mulig i nært samarbeid med bøndene på Lygra.

Den forbilledlige restaureringen av landskapet med alt dets innhold, samt det gode faglige konseptet for driften førte til at UNESCO i 2002, og EU-kommisjonen i 2004 ga sin kulturlandskapspris og kulturarvpris til Lyngheisenteret. The European Heathland Network ga i 2003 en vurdering av Lyngheisenteret hvor det bl.a. står: *"The practical knowledge for utilizing the resources of the heathlands is still a living tradition among older farmers in Norway. This makes the contribution from Norway particularly valuable and relevant to the preservation of this cultural- and natural heritage of Europe. The Heathland Centre at Lygra in Hordaland, including approximately 150 ha of heathland, is a pioneer and is in the leading position in Europe for the protection of authentic heathlands."*

Til tross for høy faglig vurdering fikk Lyngheisenteret en tung økonomisk start, men er nå en del av Museumssenteret i Hordaland. Det er opprettet en samarbeidsavtale med Institutt for biologi ved Universitetet i Bergen, og som resultat er en serie forsknings- og formidlingsprosjekt blitt gjennomført. Lyngheisenteret fungerer nå som et nasjonalt kompetansesenter for kystlyngheier i Norge hvor bønder, miljøforvaltere og forskere får kunnskap om tradisjonelle driftsmetoder. Det gis undervisning på alle nivå i skoleverket og på universitetsnivå. Senterets første leder, Mons Kvamme, driver en omfattende undervisningsvirksomhet i forhold til bondelag langs hele kysten om praktisk drift av kystlyngheiene i tilknytning til villsaunæringen, med særlig vekt på profesjonell lyngsviing.

I 2008 ble Mons Kvamme og jeg engasjert av Direktoratet for Naturforvaltning for å gi kunnskapsstatus for kystlyngheiene i Norge og gi forslag til særlig verdifulle lyngheiområder langs kysten. Det ble en lang prosess med befaringer langs hele kysten, og endte opp med en liste på 23 områder fra Lofoten til Hvaler. Etter videre saksbehandling i direktoratet og Klima- og Miljødepartementet ble kystlyngheiene 7.

mai 2015 vedtatt som utvalgt naturtype av Kongen i statsråd. Vedtaket omfatter 388 viktige og 284 svært viktige lokaliteter med et samlet areal på 834km². Utvalgt naturtype betyr ikke at områdene er vernet, men at kommunene må være ekstra aktpågiven for å skåne kystlyngheiene ved arealplanleggingen. Det blir nå avsatt midler til å støtte bønder som utnytter kystlyngheiene til matproduksjon.

Dette representerer en avgjørende endring i den nasjonale prioriteringen av kystens lyngheilandskap og hever statusen til landskapstypen opp til et lignende nivå som i EU-landene. Helt fra tidlig på 1900-tallet ble det argumentert for å fjerne kystlyngheiene bl.a. med skogplanting, og særlig i 1950- og 60-årene ble store arealer tilplantet. I vår tid er bare om lag 10 % av det opprinnelige lyngheiarealet tilbake, og den flotte lyngmarka til Klara og Mandus har grodd igjen med skog. Regjeringens beslutning kom i siste liten for å ivareta det store landskapsmangfoldet som har vært karakteristisk for Norge.

Gjengroing av lyngmarka til Klara og Mandus fotografert i april 2005, 30 år etter at den aktive gardsdriften opphørte. Naturlig frøspredning fra det lille furuholtet til Mandus har ført til kraftig gjengroing. Bildeutsnittet er identisk til bildet på side 182. Foto Peter Emil Kaland.

Klara og Mandus representerte siste generasjon kystbønder som fortsatt utnyttet alle tilgjengelige ressurser på land og i havet til matproduksjonen. Den kunnskapen de sto for var en gjennomprøvd tilpassing til naturressursene som var overført fra generasjon til generasjon gjennom flere tusen år. Den sikret at flest mulig mennesker kunne overleve i kystbygdene. I vår tid med store teknologiske framskritt utnytter vi bare en mindre del av landskapsressursene til matproduksjonen. Vi bekymrer oss rettmessig om menneskeskapt klimaendringer, men etter min vurdering er det konsekvensene av den sterke befolkningsøkningen i verden som i det lange løp blir menneskehetens største utfordring. I den forbindelse er det viktig også å ta vare på slik kunnskap som Klara og Mandus representerte.

FOLKET I AUSTRHEIM BUR VEST
VED VARDETANGEN, NOREGS
VESTLEGASTE FASTLANDSPUNKT.
DENNE BOKA INNEHELD
TEKSTAR OM ABEIDSLIV OG
KULTURLIV, OM KORLEIS
AUSTRHEIMINGANE HAR LEVD
SINE LIV HER I BYGDENE VÅRE I
FJERN OG NÆR FORTID.

ISBN 978-82-7129-330-7

9 788271 293307